

RECENZIO

Berlász Melinda:

MONOGRÁFIA AZ UGRÓS TÁNCOK DALLAMAIRÓL

*Paksa Katalin: Az ugrós táncok zenéje. Népzene-történeti áttekintés
Budapest: Zenetudományi Intézet – L'Harmattan, 2010*

A népzene-tudomány és a néptánc-tudomány együttműködésének figyelmet keltő új teljesítménye Paksa Katalin dallamtörténeti munkája az ugrós táncok zenéjének sajátosságairól. A Kárpát-medence egyik igen széles földrajzi elterjedtséggel, történeti múlttal és változatgazdagsággal rendelkező tánc típusának néptánc-tudományi vizsgálata már évtizedek óta foglalkoztatta a szaktudományt, azonban a tánczenei dallamok stiláris, tipológiai sajátosságainak és történeti összefüggéseinek kérdéskörére elsőként a jelen munka szerzője adott átfogó szemléletű, tudományos választ.

E nagyszabású, tartalmában és módszertanában is újdonságot teremtő monográfia teljesítette az ugrós tánczenével összefüggő dallamanyag stiláris elemzését, tipológiájának kidolgozását. A szerző, aki munkássága legjelentősebb publikációiban a magyar népzene történeti és stiláris alapkérdéseit vizsgálta, jelen munkájában is a történetiség és a dallamkutatás specifikus megközelítésével foglalkozott: széles körű forráskutatásainak eredményeként az ugrós táncdallamokat beillesztette a magyar népzene stílusrendjébe. Mintegy nyolcvan dallamtípus ugróstánc-kapcsolatát ismerte fel, amely eredmény a maga számszerű előzményeit tekintve közel háromszorosa annak a korábbi tudományos koncepciónak, amelyről Martin György hagyatékának vonatkozó feljegyzései tanúskodnak. Paksa Katalin eredményeinek számbavételekor a feltárt ismeretek újdonsága és aránya csupán a példa szintjén jelzi a népzene- és néptánc-hagyomány dallamtörténeti összefüggéseit. A mű tágabb értelemben vett tudománytörténeti jelentősége – túllépve a feltárt ismeretek közvetlen értékén – abban is megmutatkozik, hogy két önálló kutatásterület – a népzene-tudomány és a néptánc-tudomány – elméleti kapcsolatrendszerét a dallamtörténeti vizsgálatok terén bizonyossággá tette.

Kötetünknek az előkészületben lévő néptánc-kiadványokkal való kapcsolatáról Felföldi László előszava nyújt részletes tájékoztatást, melyből kiviláglik, hogy Paksa monográfiája egy három kötetre tervezett tánc-történeti sorozat első kötete, amely a maga tartalmi sajátossága által két további ugróstánc-kiadvány tematikáját is körvonalazza. Eszerint a háromkötetes forráskiadvány-sorozat egy táncpéldatárat közlő második, és egy táncokat közreadó harmadik kötettel válik majd teljessé. A könyv belső címlapján az is tudomásul szolgál, hogy e tánc-történeti forráskiadványok mindegyike *Az európai régi táncréteg* című átfogó tartalmú sorozat

körébe tartozik, melynek fent említett háromkötetes kiadványcsoportját *Ugrós monográfiákként* tartják számon.

A dallamtörténeti munka elrendezése, tartalmi felosztása világos, a használhatóság és az áttekinthetőség szempontjait követte. A kötet törzssanyagát alkotó dallamközlő rész, amely hét fejezetben mutatja be az ugróstánc-zene dallamtípusait és stílusait, egyre mélyülő, elemző szemléletmódot alkalmazva ismerteti a népzenei stílusok, típuscsaládok, dallamtípusok és egyes dallamok sajátosságait. A hét fejezet felsorolása követhetővé teszi az ugróstánc-dallamok történeti korszakait, stílárís csoportjait: 1. Az ereszkedő pentaton stílus és dallamköre, 2. Sirató stílusú dalok, 3. A Rákóczi és Tyukodi dallamcsalád, 4. Dúr jellegű, nyugat-európai eredetű dallamok, 5. Dallamok a népdal és mődal határán, 6. Népies mődalok, 7. Új stílusú dalok. A közzétett ugrós dallamok általános jellemzéseként a szerzői tanulmány megállapítását idézzük: többségük „vokális alapú, és lazán kapcsolódik táncalkalmakhoz. Énekes előadásban – egyénileg és közösségben – bármikor megszólalhatnak. Egyes tájakon a tánc elnevezését egyenesen a dalszövegből vette, amit a táncosok számára az ének nélküli instrumentális előadás is egyértelműen földéz.” (19.) A „tánczenét is 'tarka, szinte áttekinthetetlen szövevény'-ként jellemezhetjük, hiszen [...] bármilyen nyolcadmozgású, 2/4-es ütemű, negyed = 120 körüli tempójú, esztammal (esetleg gyors düvővel) kísért dallam megfelel ugrós táncolásához [...] A tánc- és zenei egységek illeszkedése általában alkalomszerű, illetőleg egy-egy dallam terjedelmének megfelelő [...] Kapcsolatukban „mégis megfigyelhetők bizonyos tendenciák és arányok, sőt történeti párhuzamosságok is, amelyek sokat elárulnak a tánc- és zenei hagyomány életéről. Ezért az ugrós táncok zenéjének vizsgálata során nem elégedhettünk meg a dallamok egyszerű áttekintésével, nem pusztán katalógust készítettünk, hanem a dallamokat stílárís és történeti összefüggésben vizsgáljuk.” (21.)

A dallamtár kialakítását szerteágazó, hosszás kutatómunka előzte meg, amely többnyire hangfelvételekre és helyszíni lejegyzésekre támaszkodott. A tánc kapcsolatra főként az adatközlők nyilatkozataiból következtetett a szerző. A rendelkezésre álló források alkalmasságáról szóló szerzői tájékoztatás arra is kitért, hogy a téma leghitelesebb forrásának vélt táncfilm anyag számos körülmény miatt a jelen munka gyakorlatában csak kis hányadában volt használható.

A *Tánc és zene* című bevezető tanulmányban Paksa Katalin a népzene tudomány és néptánc tudomány vizsgálati tárgyának és szempontjainak különbözőségét, illetve egymást kiegészítő sajátosságait kísérte nyomon, és elmélyült figyelmet szentelt mindazon kiadványoknak és publikációknak, melyek tartalmi, módszertani előzményül szolgálhattak készülő munkájához. A legközvetlenebb példának Martin György *Magyar tánc típusok és táncdialektusok* című, összefoglaló művét (1970) tekintette, különösen az annak tánczenei példatárában közzétett „ugrós karakterű” kísérő dallamokat. További, módszertani útmutatásként utalt még Martin Györgynek mintegy fél évszázaddal korábban készült, ugrós dallamokra vonatkozó kéziratára is, különösen a zenei stílusok szerinti csoportosításra. (Martin régi és új stílusú dallamokat, illetve népies mődalhoz kapcsolódó zenét különböztetett meg.) Az ugróstánc-dallamokat a típusvizsgálatot alátámasztó legfontosabb

népzenei kiadványokkal – *A Magyar Népzene Tára* Dallamtípusok című köteteivel,¹ a *Típuskatalógussal*² és a *Népzenei típusrenddel*³ – egybevetve vizsgálta a szerző.

A közzétett dallamok kottáinak kiválasztásakor számos tartalmi szempont érvényesült. A szerző többek között figyelmet fordított a gyakorlatban élő *táncnevek* sokféleségének bemutatására, és kellően hangsúlyozta a különféle *táncdialektusok* képviselését is.⁴ A variálás lehetőségeit jól tükröző előadásmódok (énekelt, dúdolt, hangszeren játszott) összehasonlításával is foglalkozott, és a hangszeres kották instrumentális cifrázatainak bemutatásánál az élő népzenei gyakorlat kiegészítéseként történeti források példáira is hivatkozott. Mindezen szempontok érvényesítése mellett a kottás közlésekben sikeresen alakította ki a tárgyához szükséges részletességi szintet, és választotta ki a típusok jellemzéséhez szükséges megfelelő mennyiségű dallamot.

A több mint 200 oldalnyi dallamközlést követően a feltárt ismeretek összefoglalását adja a *Dialektus-vonások, metrikai jegyek* című zárófejezet. Az ugrós táncok földrajzi elterjedtségét tekintve Paksa megállapította, hogy a dallamanyag a nyugati dialektusban (Somogy, Zala, Baranya, Nyugat-Tolna, Szlavónia) a leggazdagabb és a legváltozatosabb, főként a régi, pentaton dallamok tekintetében, de a többi népzenei stílus képviselésében is. Hasonló stílárius változatosságot mutatott be a Duna mentén is (Sárköz, Mezőföld, Bácskai Duna-mente), ahol a műdalok és az új stílusú dalok némiképp gyakoribbak. A nyugat-dunántúli megyékben és a Felföld nyugati részén a régi dalok mellett meghatározó szerepet betöltő dúr jellegű dalokra hívta fel a figyelmet. Megállapította ugyanakkor, hogy a tiszai dialektusban az ugrós táncok aránya tánc történeti okokból nem közelíti meg a már említett dialektusokét. Az erdélyi dialektus további, történetileg-zeneileg differenciált képet mutat az ugrós dallamok tekintetében. Ehhez a földrajzi összképhez nyújt élményszerű mellékletet a kötethez csatolt CD zenei anyaga, amely a földrajzi elterjedtséget és a tájakhoz tartozó hangszeres előadásmódokat is jellemzően szemlélteti.

Nem lehet kellően hangsúlyozni a kötet koncepcióját kialakító szerzői igényeséget, amely nem elégedett meg a népzenei-néptánc tudományi könyv magyar nyelvű közlésével, hanem lehetőség szerint a tudományos fejezeteket és megállapításokat – Pokoly Judit fordításában – angol nyelven is közzétette.

A Bibliográfiát követő terjedelmes Függelék is a téma iránti tudományos elkötelezettségre utal. A kötet filológiai kiegészítését szolgálja egy táncjegyzék és egy szakbibliográfia, mely a nyomtatásban megjelent ugrós táncdallamokról ad számot Vavrincez András összeállításában. A mintegy 1200 kottát ismertető leírás az

1 *A Magyar Népzene Tára* VI–XII. kötetei. Budapest, Akadémiai Kiadó, Balassi Kiadó, 1973–2011.

2 Dobszay László–Szendrei Janka: *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusuk szerint rendezve*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1988.

3 Népzenei gyűjtemény a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályán, amely mintegy 180.000 dallamot foglal magában.

4 A dallamok zenei tulajdonságainak nyomon követését szolgálják a Függelékben közzétett különféle szempontú mutatók.

1935–2005-ig terjedő időszak kiadványai alapján készült, kétéves filológiai kutatómunka eredményeként. A Függelékben közölt hat zenei szempontú mutatón kívül szövegmutató, táncnévmutató (Pálfy Gyula munkája), helynévmutató, térkép és a táncdialektusok mutatója zárja a kötetet. A gazdag, élménytadó fényképanyag a jeles munka méltó kiegészítése. A példamutató elődök (Martin György, Pesovár Ernő), a népzene- és néptáncutató kollegák (Olsvai Imre, Bereczky János, Pálfy Gyula és Szőkéné Károlyi Annamária) is hozzájárultak a mintaszerű kiadvány tudományos érdemeihez.

Több évtizedes tudományos tapasztalatának eredményeként Paksa Katalin monográfiája az ugrós táncok dallamtörténeti ismeretével gazdagította a néptáncirodalmat.